

The Dancing Lares & the Serpent in the Garden

RELIGION AT THE ROMAN STREET CORNER

Harriet I. Flower

Bokrecensioner

Flower, Harriet I.: *The Dancing Lares & the Serpent in the Garden. Religion at the Roman Street Corner*. Princeton University Press, Princeton 2017. Inbunden, 416 sidor, illustrerad. ISBN 978-0-691-17500-3.

Det ska genast sägas att den här boken är extremt innehållsrik, välskriven och lättläst även för den som inte är speciellt insatt i antikens historia, detta eftersom de rikliga citaten på latin i princip alltid översätts, specialtermer och deras användning förklaras noggrant i den löpande texten. Varje kapitel är också försett med både inledning och sammanfattning, där innehållet sätts in i både bokens och sitt större kulturhistoriska sammanhang. Därtill kommer utförliga referenser, en omfattande bibliografi och index. Kort sagt, en synnerligen föredömligt upplagd volym. Även fysiskt sett är den tilltalande. Den är tryckt på matt papper på vilket även de 73 svartvita bilderna går fram bra, något som vittnar om ett omsorgsfullt *prepress*-arbete; de 24 färgplanscherna i är reproducerade på högkvalitativt glansigt papper. Här skiljer sig Princeton University Press avgjort från flera av de andra internationella storförlagen, exempelvis Brill, Oxford och De Gruyter, som mestadels trycker på tunt, billigt papper, med tätt satt och platsbesparande men närmast oläsbar text och ofta usel bildkvalitet.

Författaren, Harriet I. Flower, är professor i "Classics" vid Princeton University, och har en rad inflytelserika publikationer om det antika Roms religion och kultur bakom sig, exempelvis *Ancestor Masks and Aristocratic Power in Roman Culture* (1996), *The Art of Forgetting: Disgrace and Oblivion in Ro-*

man Political Culture (2006), och *Roman Republics* (2010). I den här boken undersöker hon ”the nature of traditional Roman religion and of the roles of ordinary citizens, Freedman, and slaves in local religious ritual and practice”, med kulten av *larerna* som utgångspunkt.

Ämnet är alltså *larerna* – de mest romerska av alla romarnas gudomligheter; platsernas, kvarterens och husets gudar – deras roll i det religiösa livet och deras kult. Det är inte mycket vi vet om dessa ”folkliga” och tämligen anspråkslösa gudomligheter. Både de antika författarna och den klassiska arkeologin har nästan uteslutande befattat sig med de stora, statliga gudarna, deras kult och tempel, och de i det sammanhanget mestadels små och obetydliga *larerna* har negligerats och i de stora utgrävningsprojekten tillmätts föga intresse. Men tillsammans med *penaterna*, familjens skyddsgudar, de vars bilder Aeneas nogsamnt tog med sig från det brinnande Troja, och förfädernas andar (*manes*), utgjorde kulten av *larerna* den romerska religionens vardagliga praxis, så vanlig och alldaglig att den togs för given och därmed sällan nämns i de skriftliga källorna.

Alla romerska hem – hyddor, villor och lägenheter, i staden, byn eller på landet – hade en eller två *lares* som dyrkades vid små altaren vid husets centrala härd eller i eller invid köket, där det offrades till dem med större eller mindre intervaller, ofta nog dagligen. Att inte ha en hushållslar betydde för romaren det samma som att vara hemlös. *Larerna* var uppenbarligen mestadels nöjda med små offergåvor, som frukter, ägg eller delar av dagens måltider, även sådant som hamnat på golvet. Särskilt förtjusta var de dock i vin och blomsterkransar. En gång om året tilldelades de en gris, nämligen vid sin stora årliga kvartershögtid *compitalia* – som intressant nog infaller i samband med vintersolståndet, dvs. i december–januari (s. 164–165), och därmed säger något om grisens status som europeisk ”julmat” från nord till syd och över tid. På omslagsbildens övre del ses grisen motvilligt ledas till altaret för att offras (fresk i Pompeji, AD 55–79). Vålvilligt delade dock *larerna* med sig av grisen och på flera altarmålningar ser man skinkor och korvar upphängda på väggarna.

Boken är indelad i fyra delar, var och en bestående av mellan sju och tio kapitel. Den första delen, ”Lar(es) / Genius and Juno / Snake(s)”, ägnas utredandet av *larernas* ursprung och natur, deras förhållande till andra gudomligheter och andeväsen i de romerska husen (*manes*, *penates*, *genius*) och deras indelning i olika kategorier. Enligt författaren fanns det tre olika sorters *larer*. Den första är

Altare i Lucius Vetutius Placidus' thermopolium ("tavola calda") i Pompeji. I mitten en offerande *genius*, omgiven av två *larer*. Foto Lars Berggren 2015.

lares familiares, hushållets beskyddare, som dyrkas i närheten av husets centralpunkt: härdens. Den andra är *lares compitales*, dvs. kvarterets eller grannskapets beskyddare, vilkas altaren i byar och städer företrädesvis placerades vid kors-

vägar – i Rom fanns det enligt Plinius d.ä. på hans tid minst 265 sådana helgedomar. Den tredje är de larer som på landet bevakade ägor och ägo­gränser. De ormar som ofta, särskilt i Neapeltrakten, förekommer tillsammans med larerna på deras kultplatser tolkas som ett slags den naturliga platsens andeväsen.

I del två, "Shrines for *Lares* in Rome", undersöks speciellt larernas olika kultplatser i staden Rom, från de båda större tem­plerna tillägnade skyddet av romerskt territorium till lands och till sjöss, till de smärre helgedomar (*ara, sacellum* och *fanum*) vilkas larer övervakade stadsgränsen (*pomerium*) och de olika grannskapens territorier. Deras roll i olika övergångsriter, särskilt vid giftermål, utreds också.

Del tre, "Celebrating *Lares*", handlar som titeln anger om själva kulten, dess mål och medel. Vilka deltog, vem officierade, vad offrades, var, när och hur. Larerna var inte bara ägornas och hemmens övervakare och beskyddare, och deras kultplatser kvarter­sbefolkningens samlingspunkt. Här får vi också veta att larernas årshögtid, *compitalia*, betraktades som varande av vital betydelse för stadens framgång och säkerhet, att den med tiden alltmer politiserades och vilken roll dess firande kom att spela under den sena republikens våldsamma 60- och 50-tal BC.

I den fjärde och sista delen, "Augustus and *Lares*", utreds konsekvenserna av Augustus' reform av Roms regionsindelning (7 BC) och införandet av *lares augusti* (som 4 BC ersatte *lares compitales*). Staden indelades i 14 nya regioner och kvarter (*vici*) och utseendet av *vicomagistri* reglerades – bland deras uppgifter var att leda och överse den officiella kulten av de nu omdöpta "kvarter­slarerna". Eftersom Augustus, till skillnad från tidigare republikanska ledare, som Marius och Sulla, motsatte sig statyer av sig själv var det larerna som fick representera honom på den romerska offentlighetens gräsrotsnivå. Ändå är det under hans egid som politik och religion slutligen smälter samman i en medvetet planlagd och genomförd process.

Flower har i sin studie samlat ihop allt vad som finns i form av skriftliga och visuella källor och indicier och ger en ny och, givet den knappa tillgången på källmaterial, komplex men ändå förvånansvärt sammanhängande bild av larernas stora betydelse, framför allt bland "vanligt folk" (inklusive slavar och frigivna). Antika poem, skådespel, avhandlingar och historiografier analyseras och jämförs med det visuella material som finns att tillgå på Delos, i Pompeji och i Rom.

Scenen till höger om ingången till Ara Pacis i Rom, enligt Harriet I. Flowers föreställande Titus Tatius (Romulus' samregent) offerande en gris till larerna – som ses sittande i ett litet tempel strax bakom offer­scenen. Efter Civilization.org.uk.

Eftersom så lite finns bevarat av såväl skriftligt som arkeologiskt material blir det författarens uppgift att lägga pussel med de bitar som finns, och där är den ikonografiska tolkningen av avgörande betydelse. Större delen av det ikonografiska materialet finns på Delos – där det under perioden ca 120–88 BC fanns en livaktig romersk koloni av köp- och handelsmän – och framför allt i Pompeji, där ju all verksamhet tvärt upphörde vid Vesuvius' utbrott år 79 AD och förseglades under tjocka asklager i princip fram till våra dagar. Kvar där finns (eller fanns, eftersom mycket har grävts eller vittrat bort) inte bara kultplatserna med sina altaren, ibland till och med resterna av vad som nyss hade offrats på dem, utan i anslutning till dem väggmålningar av vilka slutsatser kan dras beträffande kultens betydelse, utformning och deltagare.

Denna uppgift tar sig författaren an på ett föredömligt sätt. Hon redogör noggrant för bildernas fysiska kontext och beskriver omsorgsfullt vad som finns avbildat i dem. Attribut och identiteter fastställs, jämförs med litterära källor, sätts in sociala och religiösa sammanhang och landar i en utredning av lar-kultens historiska framväxt och kulturhistoriska betydelse. Allt klart och tydligt resonerat enligt Panofskys tredelade tolkningsschema på ett enligt mitt förmenande både underhållande och övertygande sätt. Hennes ikonografiska analys av muralmålningarna i Pompeji (exempelvis i kapitel VII, "Genius pours a libation") är inte bara föredömlig i sig utan ett utmärkt exempel på hur bilder kan användas som källa till religionshistorisk, historisk och arkeologisk kunskap.

När det gäller kulten av larerna i Rom är situationen annorlunda eftersom så lite finns bevarat, både ifråga om verbala beskrivningar och fysiska lämningar. Med en kombination av källkritisk textgranskning (samtliga omnämmanden av *lares* i den antika litteraturen förtecknas i appendix) och ikonografisk närläsning tar sig Flower an frågan om *lares augustis* teologiska natur. Deras kult har i den historiografiska litteraturen oftast beskrivits som kulten av Augustus *genius*, något som hon nu bland annat på grundval av den ikonografiska analysen av framställningarna på bevarade altaren (kapitel XXVI, "Lares Augusti") avfärdar som en ren 1900-talsmyt.

Med imponerande beläsenhet, kunskaper på en lång rad olika områden, källkritisk metod och ikonografisk analys går Flower tillrätta med en hel rad arkeologiska och historiografiska myter och missförstånd. Detta görs dock på ett välunderbyggt, sympatiskt och försynt sätt, utan att hänga ut tidigare forskning och forskare. Hon räds inte heller egna nytolkningar och föreslår exempelvis att den berömda reliefen på *Ara Pacis*' front inte alls föreställer Aeneas eller Numa utan Titus Tatius (Romulus samregent) offerande en gris till larerna – som ses sittande i ett litet tempel strax bakom offerscenen. Både reliefens ikonografi och Augustus' införande av *lares augusti* bara några år senare gör att tesen knappast kan avfärdas.

Skulle man önska sig något ytterligare av volymen så vore det, bortsett från ett mera omfattande index, mer av jämförelse av hur (och om) larerna dyrkades utanför Pompeji, Delos och Rom, för uppenbarligen såg kulten av dem ganska olika ut i olika regioner och samhällen. Men det är en annan och ännu större uppgift, åtminstone om den skulle utföras med samma noggrannhet som den

här presenterade. Sammanfattningsvis är detta en högst läsvärd och stimulerande introduktion till, och undersökning av, larernas centrala roll i det religiösa livet i det romerska samhällets breda folklager, därtill en elegant demonstration av ikonografins användbarhet inom ett flertal olika discipliner. På köpet får läsaren dessutom massor av intressant information om den romerska politiken, byråkratin, seder och bruk i allmänhet – och inte minst en förståelse av hur oerhört allomfattande och komplex den romerska religiösa världen var.

Lars Berggren